

the main hero and readers. Therefore, we can say with certainty, that, in search of forms and sense of creativity, Max Frisch has created a new genre – genre of «skits polylogue». All the works of the writer is a continuation and addition of previous arguments, it is polylogue of separate mosaics with only one entity. In this connection, the writer addresses the reader with a request to read carefully between the lines, do not miss the details, read in a strictly fixed sequence. Only having the keys to understanding the complex codes of narrative technique Frisch, the reader will be able to find an alternative to the understanding of the author: continue to read on with skill or turn to the works, the biography, letters, etc.

Key words: communication, dialogue, creation, intertextuality, epistolary dialogue, author, addressee, reader.

Стаття надійшла до редколегії
17.05.2013 р.

УДК 821.161.2–3 Копистенський, 09

Вікторія Циганенко

Образ князя Володимира Великого на сторінках Густинського літопису й «Палінодії» Захарія Копистенського

У статті проаналізовано образ князя Володимира Великого на сторінках Густинського літопису й «Палінодії» Захарія Копистенського. Звернено увагу на поетику й сюжет тих уривків зазначених творів, де йдеться про князя. Порівняльний аналіз показав, що Захарія Копистенський не може бути автором Густинського літопису.

Ключові слова: образ, Володимир Великий, поетика, сюжет, Густинський літопис, «Палінодія».

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією із центральних постатей серед князів Київської Русі був Володимир Святославович (980–1015). Саме цьому князеві належить одна з визначних заслуг – остаточне прийняття християнства. Тому до його образу зверталися доволі різні дослідники протягом тривалого часу. Не оминули своєю увагою цієї постаті і невідомий автор Густинського літопису, і Захарія Копистенський у відомому полемічному трактаті «Палінодія». Вважаємо доцільним звернутися до аналізу образу князя, не лише тому, що він був великим діячем минулого, а й через те, що в літературознавстві існує припущення, нібито Захарія Копистенський міг бути автором Густинського літопису.

Мета статті – порівняти поетику та сюжети уривків, у яких йдеться про князя Володимира Великого. Це дає змогу з'ясувати, чи міг Захарія Копистенський бути причетним до написання літопису.

Аналіз досліджень цієї проблеми. До постаті князя Володимира на сторінках Густинського літопису науковці зверталися у зв'язку з висвітленням хрещення Київської Русі 988 р. Так, саме на це звертали увагу В. Іконніков, М. Грушевський, а також Д. Мишко, Г. Павленко, М. Гудзій, Д. Заєць та ін. [8; 3; 4; 13; 15; 5; 7]. Ці дослідники аналізували тільки сюжет, пов'язаний із діяльністю князя Володимира, а на поетиці уваги не зосереджували.

Щодо образу князя Володимира на сторінках «Палінодії», то ситуація виглядає не набагато краще. Як приклад можна навести роботу П. Волинського «Історія української літератури», де Володимир Великий згадується поряд з іншими князями Київської Русі, що героїчно билися з греками, а через хрещення домоглися права бути нарівні з ними [2, с. 183]. В. Ричка, звертаючись до діянь князя Володимира на сторінках «Палінодії», констатує, що Захарія Копистенський із Володимиром пов'язував остаточне й цілковите утвердження християнства на Русі, причому за візантійським, а не за римським обрядом [17, с. 30].

Більш детально сюжетна лінія, присвячена князю Володимирі, розглядається в статті Ю. Ісиченка «Українська барокова проза в пошуку літературної моделі початків східнослов'янської історії» [10]. Її автор констатує, що саме в «Палінодії» повністю розробляються сюжетні лінії, які передували хрещенню: «прихід до Володимира представників різних віровизнань, княже посольство до му-

сульманської, іудаїстської, католицької та православної країн, промова грецького філософа, облога Корсуня й хрещення Володимира, загальне хрещення східних слов'ян» [10, с. 194].

Отже, дослідники вдавалися до характеристики князя Володимира в Густинському літописі й «Палінодії» у зв'язку з остаточним прийняттям Руссю хрещення. Порівняльного аналізу сюжету й поетики Густинського літопису й «Палінодії», де йдеться про ці події, дослідники не робили.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Звернемося до образу князя Володимира Великого на сторінках Густинського літопису. Цій постаті присвячено частину тексту, що має назву «Пятое и конечное крещение» [6, с. 253]. Вона датується 986 р. і розпочинається із посилання на Нестора, тобто «Повість временних літ». Послами, які представляли князеві свою віру, були мусульмани, католики, юдеї та греки [6, с. 253–255].

Спілкування Володимира з мусульманами в літописі розписано детально. Тут викладено пояснення послів щодо привабливості мусульманської віри, а також причину відмови князя: «бѣ бо велми любя жены; но нелюбо бысть ему обрѣзаніе удовъ и непитіе вина, глаголя: “мы не можемъ безъ того быти, понеже въ питію Руси все веселіе есть”» [6, с. 253]. Католицьку віру представляли німці й послы із Риму. Відмова римським послам пояснюється одним коротким реченням: «но не возлюби и сихъ вѣрь» [6, с. 253–254]. Прихід до князя Володимира юдеїв та відмова їм описана у вигляді діалогу між Володимиром і юдеями. Володимир відмовляє їм, говорячи: «како вы иныхъ учите, а сами есте отринувены отъ Бога? аще любилъ бы васъ Богъ, то не бы васъ расточилъ по чужимъ землямъ; еда и намъ мыслите тожде сотворити?» [6, с. 254].

У «Палінодії» подія, пов'язана з хрещенням Володимиром Русі, йде в контексті загального хрещення та вміщена в частині III, розділу I, артикулі 1. У межах цього артикулу виділяється частина «О Володимеровомъ и всей Россіи крещеніи соборномъ» [11, с. 973]. Щодо черговості, то ця подія розглядається як четверте й остаточне хрещення Русі. Тут, на відміну від Густинського літопису, опис спілкування князя з мусульманами випущений. Автор лише констатує загальною фразою незгоду князя прийняти мусульманство: «Лечь онъ Махометанскимъ закономъ погордилъ, ижъ му ся здаль быти шкодливый и шкарадный» [11, с. 973].

Католицьку віру представляли не лише послы із Риму, а й «отъ цесаровъ и отъ княжатъ Римскихъ, Латинскихъ и Нѣмецкихъ». Відмову їм указано також коротко, проте дещо конкретніше: «ижъ му ся вера, и набожество и костелы их не подобали» [11, с. 973]. Також відсутній діалог між послами-юдеями й Володимиром. Відмова князя лаконічна: «Лечь му ся Мойсеовы уставы тяжкіи быти здали» [11, с. 973].

Різну послідовність мікросюжетів має історія прийняття князем Володимиром грецької віри, викладена в Густинському літописі й «Палінодії». У Густинському літописі є три мікросюжети: перший пов'язаний із місією Кирила Філософа, другий – із відсиланням князем Володимиром послів у країни з метою знайти кращу віру й третій – із походом на Корсунь і прийняттям грецької віри. У «Палінодії» таких мікросюжетів чотири, і вони мають дещо іншу послідовність. Перший – прихід до Володимира невідомих грецьких послів, другий – відсилання князем Володимиром послів у різні країни з метою знайти кращу віру, третій – прихід Кирила Філософа, четвертий – похід на Корсунь і прийняття грецької віри.

Обсяг статті не дає можливості детально проаналізувати поетику всіх мікросюжетів. Тому ми зупинимося на останньому, присвяченому походу князя до м. Корсуня, хрещенню та успішному поверненню до Києва.

У Густинському літописі рішення про цей похід Володимир приймає разом із боярами та старійшинами й миттю переноситься до цього добре укріпленого міста. Далі подано опис облоги Корсуня, повідомлення про зраду корсунянина Анастаса, перекриття водного постачання жителям міста та капітуляцію Корсуня. Тут же наведено географічну ремарку, що це місто в Криму: «и весь той островъ, глаголемый Таврику». Після цього послы князя Володимира були послані до Візантії [6, с. 255]. У «Палінодії» Володимир вирішує йти в похід одноосібно. Подробиці штурму Корсуня взагалі відсутні, зазначено, що він «підбив» м. Корсунь, уточнено, що це портове місто, так само коротко зазначено про підкорення всієї Таврики. Після цього князь Володимир відправляє послів до константинопольських царів Костянтина й Василя [11, с. 975].

Процедуру, пов'язану з умовами миру між князем Володимиром і греками, у Густинському літописі деталізовано вказівками на те, що, наприклад, сестра імператорів Анна була вже засватана й

не бажала одружуватися з князем, тому їй довелося вмовляти. Для автора «Палінодії» ці подробиці не важливі [6, с. 255; 11, с. 975–976]. Після прибуття Анни до Корсуня князь Володимир раптово втрачає зір, що викликало в нього сумнів щодо доцільності хрещення. Роздуми Володимира, як і спілкування з Анною, автор літопису передає в діалогах. У «Палінодії» такі діалоги відсутні, за винятком прямої мови Анни, яка попередила князя: «если ся не окрестишь, слѣпоты не збудешь» [11, с. 976]. При цьому Захарія Копистенський посилається на Матея Стрийковського й Мартина Кромера; матеріал Густинського літопису повторює опис, уміщений у «Повісті временних літ» [6, с. 256; 12, с. 63]. В обох творах розповідається про чудесне зцілення, яке сталося з князем Володимиром: унаслідок чуда він прозрів і остаточно вирішив охреститися. Звертає на себе увагу в цих творах спроба з'ясувати, якого саме року відбулося останнє хрещення Русі. У «Палінодії» Захарія Копистенський пише, що це було за часів правління імператорів Костянтина й Василя, та називає трьох патріархів, чие служіння припадало на той час, – Сисинія II (996–998 рр.), Миколая II Хрисоверга (979–991) і Сергія II (1001–1019 рр.). До речі, роки їх правління названі не зовсім точно. Крім цього, автор ще посилається на Яна Длугоша [11, с. 977].

Автор Густинського літопису не наводить ніяких розлогих роздумів, а лише констатує, що «въ лѣтахъ не согласуютъ лѣтописци». Дата хрещення уточнюється через відомі на той час історичні твори. І тут же зазначено, що Нестор та інші руські літописці називають 989 р., Мартин Бельський – 990 р., Олександр Гваньїні – 990 р., Мартин Кромер – 980 р., Цезар Бароній – 1008 р., Ян Длугош – 992 р., Матей Стрийковський – 980 р. [6, с. 256]. Отже, простежується цілком різний методологічний підхід до цієї важливої для тогочасних письменників події.

Не позбавлена барокових рис й інтерпретація сюжету про Володимирове хрещення на сторінках Густинського літопису. Тут автор використовує метафори, порівняння, гіперболи: радість велика; усякого чину й віку незліченна сила; матері ж безумні, як по мертвих, тужили по дітях своїх; сліпотою тоді диявол заморочив людей; немилостиво вбивали; у безумних пам'ять свою вдержав; зібралися всі од малого до великого; ідоли згинули. Автор Густинського літопису використовує й елементи див, що часом набувають легендарного характеру. Так, приміром, Ярослав Володимирович став здоровим після того, як його мати постриглася в черниці; біс, який сидів у ідолі Перуна, після його повалення почав голосно лементувати; цей же ідол убив кількох мужів і вразив сліпотою новгородців [6, с. 258–259]. Крім цього, лементування біса, що «сидів» у ідолі, за версією Густинського літопису, близькі до народного плачу, а в «Повісті временних літ» узяті із Псалма (144, стихи 3–4). Ось приклад «бісового голосіння» з Густинського літопису: «увы, увы! горе, горе! яко впадохся въ руцѣ сихъ немилостивыхъ челоуѣкъ, иже вчера мя яко бога почитаху, нынѣ же толика ми зла нанесоша; увы мнѣ! увы мнѣ! что имъ прочее сотворю?» [6, с. 258].

Розповіді про чудеса, що трапляються в тексті літопису, часом тісно переплітаються з раціоналістичними роздумами автора. Так, приміром, у нарисі «О идолахъ Рускихъ», говорячи про язичницьке свято, на якому чоловіка кидають у воду, автор пояснює, що вкинуті у воду часом б'ються об камінь чи дерево, яких не видно під водою, через що вмирають і топляться. Тут же це цілком логічне пояснення трактується дією «тыхъ боговъ, си есть бѣсовъ» [6, с. 256–257].

Після хрещення Володимир повертається до Києва разом із першим митрополитом, якого автор літопису називає Михаїлом. Таке ім'я митрополита значиться в обох творах. У Густинському літописі вміщено опис процедури хрещення киян. Окремо виділено ще три розповіді: «О идолахъ Рускихъ», «О погибели боговъ и о умноженіи благочестія въ Россіи», «О княженіи Володымеровомъ» [6, с. 256–261]. На сторінках «Палінодії» всі зазначені моменти випущені. Виділений у тексті матеріал під заголовком «О Володимировомъ и всей Россіи крещеніи соборному», крім зазначених вище сюжетів, містить розлогі публіцистичні оповіді автора з відповідними зверненнями до читача: «Туть теды, правовѣрный чителнику, присмотруйся, уважай», «Уважай собѣ и то...», «Уважай наконецъ суды и sprawy Бозскіи» [11, с. 978–979]. Текст автора динамічний, контрастний, містить елементи риторики. Є. Пшеничний зазначав, що Захарія Копистенський у «Палінодії» «щедро використовує риторично-патетичні засоби, які сприяють концентрації читацької уваги, глибшому осмисленню сказаного автором. Він часто послуговується безпосереднім звертанням до читача, коли говорить про речі, надзвичайно важливі, котрі той конче мусить знати» [16, с. 10–11].

Варто зазначити, що аналогічні звертання до читача характеризують стиль Захарії Копистенського. Їх можна простежити в тексті «Книги про віру єдину» [1, с. 182, 184, 209]. Не можна не погодитись із думкою І. Іваня, який підкреслював, що бароко «найбільше спирається на схоластичну

логіку і риторичні прийоми і засоби ораторського красномовства в літературу» [9, с. 8]. Звертання до читача свідчать, що автор орієнтується не на вузьке коло знавців історії, а на широку освічену аудиторію. Така традиція, як зазначає Д. Наливайко, притаманна бароковій літературі: «Бароко в різних його течіях і різновидах властива ... виразна орієнтація на масову аудиторію» [14, с. 59].

Ще одним літературним прийомом, до якого вдавалися автори того часу, зокрема Захарія Копистенський у «Палінодії», є порівняння з яскраво вираженим символізмом мислення. Як зазначали дослідники, у порівнянні все більше починає важити не об'єкт порівняння, а тип його зв'язку із суб'єктом порівняння [10, с. 195]. Захарія Копистенський порівнює князя Володимира та його чудесне прозріння з аналогічними подіями, які сталися з апостолом Петром і Костянтином Великим, пророком Іллею, в іншому місці – з грецькими царями Василем Македонянином, Андроніком II [11, с. 978, 981–982, 1138]. Такі порівняння увиразнюють окремі віхи легендарної біографії та історичну місію Володимира в житті Русі [10, с. 195]. Не позбавлений текст «Палінодії» елементів контрасту, переплетіння часу – сучасного й минулого, яке покликане актуалізувати розповідь.

Епоха князя Володимира переплітається із сучасністю, з роздумами про те, що сучасні «росси» мають від Бога й Володимира «выводъ нашего крещения и увѣренья» [11, с. 982]. Тут же Захарія Копистенський згадує про апостола Павла й царя Агриппу, потім знову повертається до сучасності, роблячи, між іншим, досить велику вставку – звернення до польського короля, пояснюючи йому неможливість прийняти умови Берестейської унії, вплітаючи в текст різні тропи, що підсилюють емоційність тексту: «Найяснѣйшій кролю, пане нашъ милостивый, не можемо ся стати невѣрными, отъ Бога зъ неба об'явленному, нашему увѣреню, але вѣрными ажъ до положеня душъ нашихъ быти винни естесмо!» [11, с. 983].

У сюжетній частині Густинського літопису, присвяченій Володимировому хрещенню, спостерігається поєднання логічності доводів, точних дат подій із емоційно-експресивною образністю. У літописі є посилання на Нестора Літописця, Мартина Бельського, Олександра Гваньїні, Мартина Кромера, Цезаря Баронія, Яна Длугоша, Матея Стрийковського. На полях трапляються посилання на Матея Меховита й згаданих вище авторів. Події, пов'язані з хрещенням Русі за Володимира Великого, розвиваються в динаміці й викладаються в чіткій хронологічній послідовності.

Тепер проаналізуємо поетику «Палінодії» Захарії Копистенського. У тексті є посилання на такі джерела: твори Яна Длугоша, Матея Стрийковського, Матея Меховита, Мартина Кромера, Іоана Зонару тощо. Посилання в «Палінодії» здійснюються на тих самих авторів, на яких посилається автор Густинського літопису. Але є й відмінності: Захарія Копистенський у трактаті згадує ще й «Соборникъ», «Кройнику Роскую», «Лѣтописцевъ Росскихъ».

У Густинському літописі широко вживаються антоніми – «хуляще» – «хваляще»; «малыи и великия, старіи и младіи, нищїи и богатїи», «отъ мала до велика», «старѣйшимъ во глубочайшее мѣсто, а малымъ же около брега», «внїйти въ воду» – «стояще на брезѣ». Водночас потрібно зазначити, що тут трапляється метонімія – «хрестися Русь», «приходить ... различныя народы», «нача Господь испускати луча своєа благодати на землю Рускую, хотя ю извести изъ тмы на свѣтъ»; синоніми – «глаголетъ», «рекоша», «сказа»; «вѣра истинна», «вѣра христіанская»; порівняння – «якоже нѣкогда Павелъ апостоль», «матери же безумныи яко по мертвыхъ плакахуся по дѣтѣхъ своихъ». Є й кілька маркованих, емоційно забарвлених слів: «предатель Анастасъ», «со радостию великою».

У «Палінодії», на відміну від Густинського літопису, більше синонімів і епітетів. Наприклад, трапляються синоніми – «прїѣздили ... отъ розныхъ королевъ, княжатъ и народовъ послове и учителя»; «шкодливый и шкарадный»; «рекъ», «оповѣдано», «казаль», «росказаль», «мовять», «повѣдаль»; «чинять», «дѣлають»; «вѣра христіанская», «вѣра правдива»; епітет – «мѣста Корсуня славного». Крім названих, у меншій кількості наявні такі тропи, як антоніми й порівняння.

Емоційно забарвлених слів у «Палінодії», на відміну від Густинського літопису, набагато більше. Це, зокрема: «шкодливый и шкарадный», «тяжкіи», «веселился», «добрыи», «злыи», «славного», «порядную», «любезная», «любыи», «въ радости и веселю».

Ця сюжетна частина в Густинському літописі містить 59 речень, із яких майже половина (28) має зворотний порядок слів. Із зазначеної загальної кількості речень більшу частину складають складнопідрядні речення, а найменше простих речень. У «Палінодії» ж уривок займає аж дванадцять стовпчиків.

Висновки. Отже, як бачимо, аналіз образу князя Володимира Святославовича на сторінках Густинського літопису та «Палінодії» Захарії Копистенського свідчить про те, що змальовувався він по-різному. Порівняння сюжетів та поетики творів показує, що писали їх різні автори. Тож полеміст,

тобто Захарія Копистенський, не є автором принаймі тієї частини Густинського літопису, у якій ідеться про князя Володимира Великого.

Джерела та література

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторстве. – К. : Тип. Н. Т. Корчак-Новицкого, 1914. – Т. 8, ч. 1, вып. 1 : Памятники литературной полемики православных южно-руссос с протестантами и латыно-униатами в Юго-Западной Руси за XVI–XVII ст. – 798 с.
2. Волинський П. Історія української літератури. Давня література : [навч. посіб. для філол. фак-тів пед. ін-тів] / П. К. Волинський, І. І. Пільчук, Ф. М. Поліщук. – К. : Вища шк., 1969. – 432 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси : [в 11 т., 12 кн.] / М. С. Грушевський ; [ред. кол. : П. С. Сохань (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1995. – Т. 6. – 667 с. – (Пам'ятки історичної думки України).
4. Грушевський М. Історія української літератури : [в 6 т., 9 кн.] / М. С. Грушевський. – К. : Обереги, 1995. – Т. 6, кн. 1. – 708 с.
5. Гудзий Н. Традиция литературы Киевской Руси в старинных украинской и белорусской литературах / Н. К. Гудзий // Литература Киевской Руси и украинско-русское литературное единение XVII–XVIII вв. / АН УССР. Ин-т литературы им. Т. Г. Шевченко ; [отв. ред. А. В. Мишанич]. – Киев : Наук. думка, 1989. – С. 99–135.
6. Густынская летопись // Полное собрание русских летописей. – СПб. : [б. и.], 1843. – Т. 2. – С. 233–373.
7. Заєць Д. Формування уявлень про «руський народ» та історію «руських» земель у середовищі світської та духовної еліти «руських» (українських) воеводств Речі Посполитої. Постановка проблеми дослідження / Дмитро Заєць // Сучасність. – 2006. – № 10. – С. 131–149.
8. Иконников В. Опыт русской историографии / В. С. Иконников. – Киев : Тип. Император. ун-та св. Владимира ; Акционер. об-во Н. Г. Корчак-Новицкого, 1908. – Т. 2, кн. 2. – XLIX, 113, 1955 с.
9. Іваньо І. Про українське літературне бароко / І. Іваньо // Українське літературне бароко. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 3–18.
10. Ісіченко Ю. Українська барокова проза в пошуку літературної моделі початків східнослов'янської історії / Ю. А. Ісіченко // Писемність Київської Русі і становлення української літератури. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 184–205.
11. Копыстенский Захария. Палинодия / Захария Копыстенский // Русская историческая библиотека. – СПб. : [б. и.], 1876. – Т. 3. – С. 313–1190.
12. Літопис Руський за Іпатіївським списком / [пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич]. – К. : Дніпро, 1989. – 590 с.
13. Мишко Д. І. Густинський літопис як історичне джерело / Д. І. Мишко // Укр. іст. журн. – 1971. – № 4. – С. 69–71.
14. Наливайко Д. Феномен українського бароко в європейському контексті / Д. Наливайко // Слово і час. – 2002. – № 2. – С. 30–38.
15. Павленко Г. Становлення історичної белетристики в давній українській літературі / Г. І. Павленко. – К. : Наук. думка, 1984. – 324 с.
16. Пшеничний Є. Захарія Копистенський. Життя і творчість : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / Пшеничний Євген Віталійович. – К., 1994. – 17 с.
17. Ричка В. Пригадування Русі (осмислення спадщини св. Володимира в українській суспільно-політичній думці XVII ст.) / В. М. Ричка // Укр. іст. журн. – 2012. – № 1. – С. 29–45.

Цыганенко Виктория. Образ князя Владимира Великого на страницах Густинской летописи и «Палинодии» Захарии Копыстенского. В статье изображен образ князя Владимира Великого на страницах Густинской летописи и «Палинодии» Захарии Копыстенского. Уделено внимание поэтике и сюжету тех отрывков указанных произведений, которые рассказывают о князе, который совершил ответственный поступок – принятие христианства. Сравнительный анализ показал, что Захария Копыстенский не может быть автором Густинской летописи.

Ключевые слова: образ, Владимир Великий, поэтика, сюжет, Густынская летопись, «Палинодия».

Tsiganenko Viktoriya. Image of the prince Vladimir Great on page Hustyne Chronicle and «Palinodiya» by Zachary Kopystensky. In article is shown image of the prince Vladimir Great on page Hustyne Chronicle and «Palinodiya» by Zachary Kopystensky. The attention is given to the poetics and the story of those passages: the works that tell about the Prince. This prince belongs to the responsible action – an acceptance christianity. Perfected benchmark analysis has shown that Zachary Kopystensky can not be an author Hustyne Chronicle.

Key words: image, Vladimir Great, poetics, plot, Hustyne Chronicle, «Palinodiya».

Стаття надійшла до редколегії
23.05.2013 р.